

rens latin, som DuCange i sin tid skabte, nu i gang med at udkomme som selvstændig bog. Det var igennem Union Académique, at man allerede i 1930'erne kom med i planlægningen af ordbogen over middelalderlatin, og forbedringerne i forhold til den gamle DuCange skulle især opnås ved en særlig indsats i de enkelte europæiske lande. Det indsamlede ordstof skulle både danne basis for den nationale ordbog og indgå i samlinger til den nye internationale *Novum Glossarium mediae latinitatis*. Af denne er hidtil udkommet bogstaverne L–O samt påbegyndt P.

Excerperingsarbejdet hertil har haft alle hidtil fuldstændigt trykte latintekster fra det danske område som grundlag med grænse ved reformationen 1536. Man medtager alle sproglige foreteelser, der ikke findes belagt i klassisk latin, bedømt ud fra K. E. Georges, *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, 8. Auflage, Hannover 1913–18. I grundmaterialet indgår også tekster om danske forhold, forfattet af fremmede, f.eks. *Encomium Emmæ*, *Ælnoth* og *Robert af Ely*, og samme rummelighed er også udvist ved udnyttelsen af diplomstoffet. Takket være det lange tilblivelsestidsrum har det også været muligt at indarbejde ordstoffet i *Middelalderens Danske Grammatikere* (udgaven *Corpus Philosophorum Danicorum*). Af praktiske grunde udvidede man i sidste øjeblik ordstoffet med en enkelt henvisning også til en række ord, der kun er belagt i klassiske anvendelser eller betydningsnuancer. Derved skabte man forbindelse til de allerede eksisterende særordbøger, især Saxo-ordbogen (*Gesta Danorum II*, *Indicem verborum* ved Franz Blatt, København 1957). Det er meget værdifuldt, at ordstoffet fra diplomerne og det øvrige administrative kildemateriale spiller en væsentlig rolle i de udvalgte ordbogseksempler, der tillige er dateret, absolut eller tilnærmelsesvis, alt efter kildens karakter.

Det har taget en række år efter den første redaktionsfase at nå til det endelige resultat; at holde citaterne à jour efter nyeste udgave tager også sin tid. Forhåbentlig vil det lykkes at komme videre i nogenlunde regelmæssigt tempo. Det er næppe ubekendt for redaktørerne, at der er langt til slutningen af alfabetet.

Herluf Nielsen

NYERE TID

THOMAS RIIS (ed.): *Aspects of Poverty in Early Modern Europe II. Les réactions des pauvres à la pauvreté. Etudes d'histoire sociale et urbaine*. Odense University Studies in History and Social Sciences 100. *Byhistoriske Skrifter* 4. Odense University Press 1986. 232 s. + 1 kort.

Studiet af samfundets ringest stillede grupper gennem tiderne fik en kolossal opblomstring i 1970'erne. Blandt de mange individuelle forskere og videnskabelige institutioner, der tog emnet op, var den danske historiker Thomas Riis, som i 1979 og 1980 stod for to internationale symposier ved Europa-Universitetet i Firenze om fattigdommen i Europa i tidlig nyere tid. Indlæggene på det første

symposium udkom i Europa-Universitetets skriferække i 1981; den tilsvarende publikation for det andet symposium foreligger med denne bog.

De fjorten bidrag udgår alle fra et problemkatalog, som i forvejen var udsendt af arrangøren. Kataloget omfattede fem problemkredse: folkelige uroligheder; vandringer; kriminalitet; tiggeri og prostitution; de fattiges syn på samfundet. Kun få af forfatterne har søgt at spænde over samtlige emner; f.eks. er Franz Irsigler den eneste af dem, som tager systematisk fat på de prostitueredes vilkår. Som bogens undertitel antyder, er det de fattiges egne reaktioner over for det omgivende samfund, der har tiltalt de fleste af bidragerne.

Bogen har usædvanlig bred geografisk dækning, og det er glædeligt, at Skandinavien for en gangs skyld er fyldigt behandlet (Eino Jutikkala, Inger Dübeck). Men naturligvis afspejler bidragene, at forskningens stade på området varierer meget fra land til land. Selve Thomas Riis' problemkatalog synes inspireret af franskmanden Michel Mollats arbejde med fattigdommens historie i middelalderen, og det er ikke overraskende, at Mollat og hans landsmand Jean-Pierre Gutton leverer to af de mest dybtgående artikler om de fattiges opfattelse af sig selv og omverdenen. I andre lande som Maria Todorovas Bulgarien er udforskningen af emnet knap nok begyndt; og østtyskeren Karl Czok synes slet ikke at have forstået problemstillingen.

Det er imidlertid englænderen Paul Slack, der rejser det mest afgørende spørgsmål i denne artikelsamling, nemlig spørgsmålet om selve definitionen af de fattige. De fleste af bidragerne – også Mollat og Gutton – synes at udgå fra, at de fattige var en social gruppe, som ville kunne bestemmes og afgrænses, og hvis holdninger ville kunne analyseres separat, dersom man fandt det rigtige kildemateriale. Slack påpeger diskret, at historikerne derved i virkeligheden ser med 1500–1600-tallets øvrigheds briller; realiteten var iflg. Slack, at fattigdom var en tilstand, som de fleste mennesker ville komme i, og komme ud af igen, en eller flere gange i løbet af deres livscyklus. Han finder det derfor misvisende at tale om »de fattiges« kultur og reaktioner; den afgørende skillelinje i 1500–1600-årenes europæiske samfund gik mellem en bred, folkelig kultur, hvis værdinormer også var de fattiges, og øvrighedens bestræbelser på at kontrollere og regulere samfundet ind i nogle klart afgrænsede, statiske grupper. Det er en skam, at diskussionen om denne synsvinkel ikke virkelig bliver taget op på baggrund af det rige og inspirerende stof, der er samlet i denne bog.

Som en ekstra bonus får læseren et folde-ud-kort med reproduktion af et 1700-tals kort over Slaraffenland. Ganske vist er dets eneste, noget spinkle forbindelse til bogens emne, at drømmen om Slaraffenland indgik i de fattiges forestillingsverden; men læseren kan få meget fornøjelig tid til at gå med at følge drivertens mulige ruter fra *Mutterstadt* gennem Bugens Rige til *Schlaraffenburg* og derfra måske til at slå sig ned i *Eselsing* ved *Tollundvoll* i riget *Bibonia*, hvis han da ikke f.eks. forvilder sig gennem *Pfandhauser Gebiet* til *Bettelbrodt* og *Strobett* i Alderdommens land.

Michael H. Gelting